

N:o 58.

Ank. till Riksd. kansli den 1 maj 1888, kl. 3 e. m.

*Utlåtande, med anledning af Kongl. Maj:ts proposition an-
gående inköp för statens räkning af Åkers krutbruk.*

(1:a U. A.)

Under hänvisning till bifogadt statsrådsprotokoll öfver landtförsvarsärenden den 6 april innevarande år, har Kongl. Maj:t i en samma dag afgifven proposition (n:o 42) föreslagit Riksdagen att medgifva, att Åkers krutbruk i Åkers socken af Södermanlands län måtte mot 81,835 kronor och de vilkor i öfrigt, som Kongl. Maj:t kunde betinga, få af administratorerne för enkan Nanna Rönqvists gäldbundna bo inköpas, samt lösesumman med räntor äfvensom det belopp, som efter uppskattning borde vid tillträdet af kronan erläggas för vid bruket befintliga kruttillverkningsmaterialier, såsom kol, salpeter, ved med mera, få under loppet af åren 1889, 1890, 1891 och 1892 utgå från förslagsanslaget till salpeteruppköp.

Enligt hvad af ofvan nämnda statsrådsprotokoll inhemtas, har departementschefen vid ärendets föredragning inför Kongl. Maj:t erinrat, hurusom allt sedan äldre tider den svenska krigskruttillverkningen vid de af staten anlagda krutbruk varit öfverlåten åt enskilde personer. Detta sätt för krigskruttillverkningens bedrifvande, som medfört för-
månen af en enkel och beqväm förvaltning af krutbruken, torde emel-
lertid, att döma af de tid efter annan från kronans sida vidtagna åtgärder för krutprisets nedbringande, varit ganska kostsamt; och uppenbart torde vara, att, i samma mån som kruttillverkningen, såsom enskild näring betraktad, visat sig kunna lemna fördelaktiga ekonomiska resultat, i samma mån skulle också för staten vara af vigt att sjelf taga denna för staten så betydelsefulla tillverkning om hand och för

anskaffande af en så nödvändig vara som krutet göra sig så vidt möjligt oberoende af den enskilda företagsamheten.

Erfarenheten från andra länder gäfvade också vid handen, att vederbörande krigsstyrelser icke förbisett det magtpåliggande deri, att staten sjelf bedrefve kruttillverkning. Norge, Danmark, Tyskland, Frankrike, Ryssland, England, Italien och Schweiz, med ett ord, nästan alla Europas stater vore numera i besittning af krutbruk, vid hvilka kruttillverkningen bedrefves för dessa staters egen räkning; och öfver allt hade detta sätt för åstadkommande af den erforderliga kvantiteten krut ur rent ekonomisk synpunkt visat sig fördelaktigt. Såsom exempel kunde nämnas, att ur den officiella berättelse, som afgifvits för Skars krutbruks i Norge verksamhet under åren 1862—1871, framginge att, om kostnaden för krutets framställning derstädes jemfördes med det pris, staten under närmast föregående år måst betala till enskilde leverantörer för en kvantitet krut motsvarande den, som vid bruket tillverkats, bruket redan vid sjunde driftårets utgång intjent den för det samma erlagda köpesumman med räntor äfvensom öfriga utgifter för vid bruket gjorda utvidgningar och förbättringar.

Med den i allmänhet rådande uppfattning om olämpligheten deraf, att staten för egen räkning drefve industriella anläggningar, skulle departementschefen emellertid det oaktadt icke hafva ifrågasatt statens öfvertagande för egen räkning af kruttillverkning, om ej i senare tider ett annat skäl tillkommit, som vore af ännu större betydelse i detta hänseende, nemligen den storartade utveckling af eldvapnen, som vår samtid bevittnat, och de betydligt höjda anspråk på krutets egenskaper, som deraf blifvit en följd.

För ett land, som inom egna gränser praktiskt vill följa krutfrågans utveckling, vore det på grund af dessa anspråk numera snart sagdt oundgängligen nödvändigt, att staten egde ett för krut-tillverkningen särskildt afsedt krutbruk, vid hvilket *dels* erforderliga krutförsök kunde utföras under ledning af i teoretiskt och praktiskt afseende väl utbildade och med vapenteknikens utveckling förtrogna personer, *dels* behöfliga förbättringar uti tillverkningsmetoderna tid efter annan kunde vidtagas. Enskilde krutbruksegare, huru offervilliga och tillmötesgående de än måtte vara, kunde svårligen i ett litet land med isolerad läge, der kruttillverkningen, såsom affär betraktad, icke kunde blifva af synnerlig omfattning, drifva krigskruttillverkningen, så att den motsvarade vår tids ständigt växande fordringar.

Den svenska artilleristyrelsen hade icke heller förbisett dessa förhållanden. Under de senare 12 till 15 åren hade frågan om anskaf-

fande åt kronan af eget krutbruk flera gånger varit bragt på tal, och särskildt under år 1886 hade omfattande undersökningar anstälts i syfte att utfinna passande läge åt ett sådant. De platser, som dervid kommit i fråga, hade dock dels med hänsigt till belägenhet och vattenkraft, dels ock i anseende till de stora kostnader, beräknade minst till 150,000 kronor, hvilka anläggning derstädes af krutbruk måste medföra, samtliga befunnits mindre lämpliga, så att frågan tills vidare undanskjutits.

Förlidet år hade emellertid ett tillfälle yppat sig att på fördelaktiga villkor förverkliga den sålunda länge närda tanken, i det Åkers uti socknen af samma namn och Södermanlands län belägna krutbruk, till följd af egarens obestånd, blifvit kronan till inköpande hembjudet.

Bruket drefves å kronohemmanet Rocksta och hade såsom sådant egt bestånd sedan 1641, samt till en början drifvits för kronans räkning af förvaltare. Med egenskapen af förvaltare följde åtminstone sedan år 1660 äfven besittningsrätten till nämnda hemman jemte en strax invid krutbruket belägen mjölqvarn. Numera beräknades för besittningen af hemmanet en årlig afgäld utaf 1,050 kronor, som frändroges de afgifter för tillverkad krut och underhållet af vissa kronan tillhöriga byggnader vid verket, som kronan hade att till bruksegaren utgifva. I öfrigt åtnjöte innehafvaren af bruket, som i åtskilliga af de mellan honom och kronan under innevarande århundrade upprättade kontrakt uttryckligen förklarades vara egare till alla de vid bruket uppförda byggnader, med undantag endast af några särskildt angifna, ständig besittningsrätt till nämnda hemman. Och kunde denna rätt, hvilken med arméförvaltningens tillstånd jemväl skulle kunna å annan öfverlåtas, endast i det fall fränhändas bruksegaren, att kronan bestämde sig för att låta all kruttillverkning vid Åker upphöra.

Det af ofvannämnde administratorer för nuvarande egarens gäldbundna bo gjorda förslag till öfverenskommelse angående öfverlåtaende till kronan — hvilken, såsom ofvan antydts, redan vore egare af större delen af marken, hvarå bruket vore anlagdt, äfvensom af den för dess drifvande erforderliga vattenkraft — jemväl af de för bruksdriften uödiga byggnader och maskiner med mera innehölle efter deri vidtagna jemkningar följande hufvudsakliga bestämmelser: Kronan skulle den 2 januari nästkommande år öfvertaga åtskilliga i särskild förteckning angifna, för kruttillverkningens behöriga bedrifvande nödiga byggnader, inrättningar och inventarier. Från samma tid skulle kronan erhålla dispositionsrätt intill den 14 mars 1905, då bruksegarinnans arrende-rätt till det i sambruk med Rocksta hemmanet liggande kronohemma-

net Broby n:o 1 upphörde, öfver åtskilliga derstädes belägna, för brukspersonalen afsedda boningshus äfvensom till några andra å bruksegarinnans eget hemman, $\frac{1}{2}$ mantal n:o 2 Broby, uppförda, likaledes för brukspersonalens inhysande nödiga boningshus. Bruksegarinnan å sin sida skulle berättigas att till nämnda dag utau någon afgift behålla kronohemmanet 1 mantal Rocksta med undantag endast af de områden, som för brukets drivvande vore erforderliga. Och skulle kronan förbinda sig dels att såsom liquid för de till kronan öfverlättna rättigheter och byggnader erlägga ett belopp af 81,835 kronor, af hvilka 21,835 kronor borde betalas vid tillträdet och 20,000 kronor hvarje den 2 januari 1890, 1891 och 1892 med ränta efter 4 $\frac{1}{2}$ procent årligen från de olika förfallodagarne, dels att vid tillträdet för ett till 4,925 kronor beräknadt pris, som likaledes i olika poster vid nyss angifna tidpunkter skulle utgifvas, öfvertaga åtskillig vid bruket upplagd ved och några mindre betydande inventarier, som icke särskildt uppräknats i ofvan omförmälda förteckning, dels slutligen ock att den 14 mars 1905 efter värdering, som dock ej finge öfverstiga 20,000 kronor, inlösa de bruksegarinnan tillhöriga, å hemmanet Rocksta belägna byggnader, som ej i kraft af öfverenskommelsen blefve kronans egendom.

Dessa hufvudsakliga vilkor ansåge departementschefen i likhet med generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet samt arméförvaltningen å artilleridepartementet vara af beskaffenhet att kunna till antagande förordas. Förutom de principiella skäl, som gjorde det nödvändigt att kronan komme i besittning af eget krutbruk, talade äfven ekonomiska fördelar för förslaget antagande.

Bland dessa ansåge departementschefen särskildt böra framhållas det billiga priset och de gynsamma betalningsvilkoren, hvilka skulle göra det möjligt att utan åskaude af särskildt anslag genomföra en förändring i sättet för det svenska krigskrutets tillverkning, som tidsförhållandena nödvändiggjort. Vid den värdering af Åkers krutbruk, som på föranstaltande af generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet hösten sistlidet år af särskildt dertill utsedda förtroendemän företogs, uppskattades de byggnader och inrättningar, som då ansåges böra af staten öfvertagas, till 128,860 kronor; och om äfven den prisnedsättning, som genom administratorernes nuvarande anbud ernåtts, till en del vore beroende derpå, att en och annan af dessa byggnader, såsom för staten obehöflig, blifvit från öfverenskommelsen undantagen, måste dock köpesumman betecknas som låg, helst, enligt hvad inspektören för kruttillverkningen upplyst, åtskilliga af de verkstäder och maskiner, som i anseende till sin ålder inginge i slutsumman med mycket låga

värden, det oaktadt befunne sig i fullt tidsenligt och brukbart skick. Fördelen att Åkers krutbruk vore i full gång och försedt med en stam af arbetare, som vore fullt förtrogna med de arbeten, hvilka vid tillverkning af de fastställda krigskrutsorterna förekomma, måste vidare skattas högt, hvarförutom borde ihågkommas, att kronan i följd af öfverenskommelsen om några år åter inträder i brukningsrätten till Rocksta hemmanet, som med en areal af 45 tunnland öppen åker och äng under hittills varande förhållanden kunde anses vara för evärdliga tider från kronans disposition undantaget. Bestämmelsen att nuvarande innehafvare af krutbruket till den 14 mars 1905 fritoges från den hitintills för nyttjanderätten till Rocksta hemmanet utgående afgäld torde vid sådant förhållande finnas så mycket mera med billighet öfverensstämmande, som de till sammanlagdt 20,200 kronor uppskattade boningshus, som vore uppförda å de båda hemmanen i Broby och till hvilka kronan under samma tid undfinge fri dispositionsrätt, ehuru de ej i egentlig mening hörde till bruket, kunde anses representera ett hyresvärde, som åtminstone motsvarade hälften af den ifrågavarande afgälden. Den kronan ålagda förpligtelse att vid blifvande afträde af Rocksta hemmanet tillösa sig de derstädes bolägna, bruksegaren tillhöriga byggnader, som ej i den föreslagna öfverenskommelsen inbegripits, torde icke vara af beskaffenhet att föranleda någon särskild kontant utgift, då hinder icke mötte att vid den utarrendering i vanlig ordning af hemmanet, som derefter torde komma till stånd, tillförbinda den blifvande arrendatorn att godtgöra kronan den förskjutna lösesumman.

I fråga om rentabiliteten af den industriella verksamhet, kronan genom öfvertagande af Åkers krutbruk komme att drifva, torde endast böra nämnas, att, enligt de vidlyftiga tablåer, som funnes bilagda inspektörens för kruttillverkning yttrande i ämnet och hvilka, såsom stödjande sig på brukets egna böcker, torde förtjena all tillit, vinsten å kruttillverkningen vid bruket under sistförflutna tio år i medeltal utgjort något mera än 17,000 kronor samt att, under antagande att krigskrutet och handelskrutet gifvit samma behållning per kilogram, hvarje kilogram krut inbragt cirka 39 öre; och skulle, derest denna siffra lades till grund för beräkningen af statens utgifter för anskaffningen af den för armén och flottan årligen erforderliga qvantitet krut, som under senare år uppgått till omkring 63,000 kilogram, dertill åtgå endast 67,000 kronor, under det att hitintills till nämnda ändamål användts 96,600 kronor.

Hvad anginge sättet för de erforderliga medlens anskaffande, hade

generalfälttygmästaren och chefen för artilleriet hemställt, att de under loppet af de fyra år, då liqviden skulle fullgöras, måtte få utgå från det under fjerde hufvudtiteln uppförda förslagsanslaget till salpeteruppköp. Af nämnda anslag, stort 50,000 kronor, åtginge årligen omkring 20,000 kronor till inlösen af inhemsk salpeter jemte de omkostnader, som dermed vore förenade, och återstoden användes till anskaffning af salpeter från utlandet. Enligt hvad generalfälttygmästaren anmält vore emellertid statens salpeterförråd för närvarande så stort, att artilleristyrelsen utan att äfventyra brist i förrådet kunde under de närmaste fyra åren afstå från anskaffning af utländsk salpeter och endast inlösa den qvantitet salpeter, som tillverkades inom landet. Härigenom skulle af anslaget slutsumma ett belopp af 30,000 kronor årligen under fyra år blifva disponibelt för betalningen af den föreslagna köpesumman.

Under ärendets behandling inom utskottet har statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet på förekommen anledning i skrifvelse af den 26 innevarande månad till utskottet meddelat,

dels att i den föreslagna lösesumman 4,925 kronor för de vid Åkers krutbruk befintliga inventarier inginge ersättning icke allenast för åtskillig, i särskild förteckning upptagen vid bruket upplagd ved och några mindre betydande inventarier, som icke funnes i denna förteckning upptagna, utan jemväl de öfriga kruttillverkningsmaterialier, såsom kol och salpeter, hvilka vid öfverlåtelsen möjligen kunde finnas i behåll, *dels* ock att räntebetalningarna skulle beräknas från och med den bestämda tillträdesdagen till de särskilda förfallodagarna, samt vidare att de såsom ersättning för ved m. m. beräknade 4,925 kronor vore afsedda att utgå i följande poster, nemligen den 2 januari 1889 125 kronor samt den 2 januari 1890, 1891 och 1892 1,600 kronor.

Vid denna skrifvelse voro fogade *dels* transsumt af det emellan kronan och administratorerne den 9 sistlidne mars uppgjorda förslagskontrakt af följande lydelse:

» — — — — —
 15:o) De i trettonde och fjortonde punkterna afsedda posterna, uppgående till sammanlagdt åttiosex tusen sjuhundra sextio (86,760) kronor, skola på det sätt af kronan till administratorerna betalas, att deraf erläggas tjuguetusen niohundra sextio (21,960) kronor vid tillträdet den 2 januari 1889 samt tjuguetusen sexhundra (21,600) kronor den 2 januari under hvartera af åren 1890, 1891 och 1892; och skola å de ifrågavarande fyra särskilda beloppen jemte ränta å de tre sistförfallande beloppen, beräknad efter 4½ procent per år och löpande

från och med den bestämda tillträdesdagen till de särskilda förfallogdagarne, utfärdas till innehafvaren stälda förbindelser, hvarå utfäst ränta intill förfallogdagarne utbetalas vid utgången af hvarje helt år.

dels ock

»Uträkning af det belopp, som erfordras för inlösen af Åkers krutbruk.

Den 2 januari 1889 kapitalafbetalning	21,960: —	21,960:—
» 2 » 1890 »	21,600: —	
4½ proc. ränta under ett år å 64,800 kr.	2,916: —	24,516:—
» 2 » 1891 kapitalafbetalning	21,600: —	
4½ proc. ränta under ett år å 43,200 kr.	1,944: —	23,544:—
» 2 » 1892 kapitalafbetalning	21,600: —	
4½ proc. ränta under ett år å 21,600 kr.	972: —	22,572:—

Summa kronor 92,592:—»

Utskottet har funnit Kongl. Maj:ts ifrågavarande förslag, hvilket synes vara af beskaffenhet att kunna föranleda större kostnader för staten än nu blifvit angifna eller beräknade, åtminstone för det närvarande ej vara så fullständigt utredt, att utskottet anser sig kunna förorda detsamma; och får utskottet därför hemställa,

att Kongl. Maj:ts oförmälda förslag ej må vinna Riksdagens bifall.

Stockholm den 1 maj 1888.

På statsutskottets vägnar:

GUSTAF SPARRE.

Reservationer:

af herr friherre *B. A. Leijonhufvud*;
af herr *R. G. von Hedenberg*; och
af herr *F. A. Boström*.

Herr *L. O. Larsson* har begärt få antecknad, att han ej deltagit i behandlingen af detta ärende inom utskottet.